Materiały i Sprawozdania
Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego
Tom XXIX
Rzeszów 2008

Sylwester Czopek, Anna Pawelec

Nowe informacje o cmentarzysku tarnobrzeskiej kultury łużyckiej w Grzęsce, pow. Przeworsk

Stanowisko nr 1 w Grzęsce, pow. Przeworsk, zostało odkryte w 1924 roku przy poszerzaniu drogi leśnej. W 1935 roku Tadeusz Sulimirski przeprowadził tutaj pierwsze badania wykopaliskowe, odkrywając 17 grobów ciałopalnych tarnobrzeskiej kultury łużyckiej (K. Moskwa 1976, s. 201). Materiały i dokumentację z tych badań złożono w Muzeum Historycznym we Lwowie. W trakcie badań powierzchniowych AZP w 1984 roku nie udało się dokładnie zlokalizować stanowiska, bowiem dysponowano jedynie ogólną informacją o jego położeniu w obrębie niewielkiego lasu „Dębrzyna", znajdującego się na zachód i północny zachód od zabudowań wsi Grzęska. Tam też zaznaczono przybliżoną lokalizację z nadaniem numeru w obrębie arkusza AZP – 102-80/1.

Dotychczas cmentarzysko w Grzęsce znane było głównie z informacji podanych w monografii Kazimierza Moskwy, który zamieszczając krótką charakterystykę odkrytych w 1935 roku grobów, opublikował rysunki 6 naczyń i krzemiennego drapacza (K. Moskwa 1076, s. 201). Autor ten zwrócił uwagę na płytkie wkopywanie grobów i związane z tym zniszczenia. Spośród zabytków występujących w inwentarzu oprócz popielnic wymieniane są: misa, stanowiąca przykrycie urny, bransoleta brązowa, przedmioty krzemienne i kamienne. Cmentarzysko zostało wydatowane na okres halsztacki, a więc łączy się z tzw. III fazą tarnobrzeskiej kultury łużyckiej. Stanowisko to było poza tym wielokrotnie wzmiankowane w literaturze, choć brak dokładnej lokalizacji uniemożliwiał jego pełne wykorzystanie (por. S. Czopek 1996, s. 88).

W lutym 2008 roku Muzeum Okręgowe w Rzeszowie otrzymało informację[1] o przypadkowych odkryciach naczyń z kośćmi, dokonanych właśnie w Grzęsce. Wizja lokalna pozwoliła ustalić, że w tym przypadku chodzi właśnie o las „Dębrzna", a odkryte naczynia należą do tarnobrzeskiej kultury łużyckiej. Tym samym możliwa była dokładna lokalizacja stanowiska nr 1. W trakcie krótkiej interwencji zabezpieczono również miejsce odkrycia popielnic, z których jedną, znajdującą się *in situ* wyeksplorowano. Ogółem pozyskano 4 popielnice (3 wyjęte wcześniej, zabezpieczone i przekazane przez miejscowego miłośnika przeszłości). Ich odkrycia dokonano w przecinającej stanowisko niewielkiej skarpie powstałej z sąsiadującego rowu, w której stwierdzono liczne, bardzo wyraźne ślady działalności zwierząt (lisów ?). Właśnie w takiej jamie (norze) doszło do odsłonięcia popielnic, a 3 z nich zostały wyjęte. W trakcie podjętej natychmiast interwencji udało się je odzyskać, zabezpieczyć miejsce odkrycia oraz zadokumentować i wyeksplorować czwartą popielnicę, czytelną jeszcze w profilu wkopu. Podjęto także decyzję o przeprowadzeniu wstępnych (rozpoznawczych) badań wykopaliskowych, które zaplanowano na miesiące letnie.

Bodaj najważniejszą kwestią, łączącą się z przypadkowym odkryciem kolejnych grobów, jest możliwość dokładnego określenia miejsca nekropoli. Stanowisko jest zlokalizowane w północno-zachodniej części wsi Grzęska, przy jej granicy z wsią Świętoniowa. Jest to obszar intensywnie zalesiony, co znacznie utrudnia obserwację. Las „Dębrzyna", jest niewielkim kompleksem leżącym na północ od krawędzi Przedgórskiego Płata Lessowego, a więc już w obrębie Pradoliny Podkarpackiej (Doliny Wisłoka). Jest to prawie płaski teren (wysokości bezwzględne około 181–183 m n.p.m.), przecięty licznymi (naturalnymi) i sztucznymi ciekami i rowami, związanymi z występującymi w pobliżu terenami podmokłymi (bagiennymi). Właściwe stanowisko zajmuje niewielkie, ale dobrze czytelne wyniesienie piaszczyste przy północno-zachodniej krawędzi lasu (ryc. 1), pierwotnie zapewne wyraźniej wyniesione ponad płaski, podmokły teren.

Odkrytym i pozyskanym popielnicom postanowiono nadać kolejne numery grobów, uwzględniając wcześniejsze badania Tadeusza Sulimirskiego. Tak więc baza źródłowa wzbogaciła się o 4 kolejne inwentarze. Wszystkie były grobami popielnicowymi, które można uznać za sąsiadujące ze sobą. Grobom (popielnicom) zabezpieczonym przez „odkrywców" nadano numery 18, 19 i 20. Grób nr 21 został wyeksplorowany i zadokumentowany w trakcie interwencji konserwatorskiej[2] w lutym 2008 r.

Nowe materiały z cmentarzyska w Grzęsce to:

Grób 18

Naczynie dwustożkowate o łagodnym załomie brzuśca, bez wydzielonej szyjki, wylew prosty; powierzchnie brunatne,

[1] Autorzy uprzejmie dziękują Panu Stanisławowi Maziarzowi z Grzęski, który doceniając wagę znalezisk zabezpieczył wyeksplorowane popielnice (odzyskując je od przypadkowych odkrywców) i zawiadomił archeologów o odkryciu. Zabytki przejęto do zbiorów Muzeum Okręgowego w Rzeszowie.

[2] W interwencji terenowej oprócz autorów sprawozdania brała udział mgr Małgorzata Schild z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Przemyślu.

Ryc. 1. Grzęska, pow. Przeworsk, stan. 1. Lokalizacja stanowiska

Abb. 1. Grzęska, Kreis Przeworsk, Fst. 1. Lage der Fundstelle

Рис. 1. Гженска, пов. Пшеворск, пам. 1. Местонахождение памятника

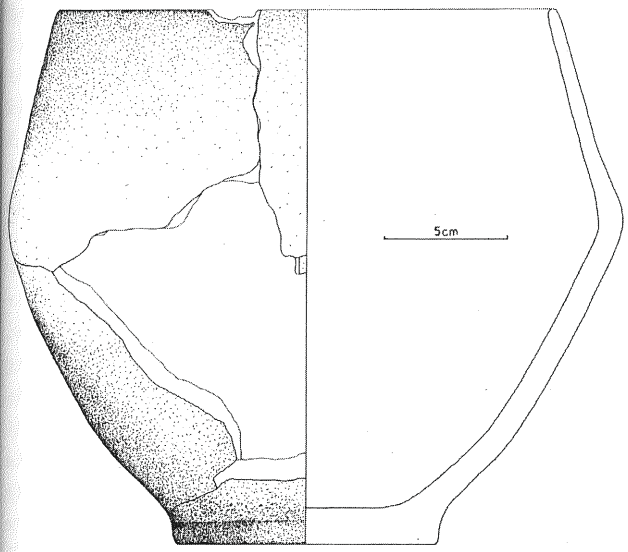

Ryc. 2. Grzęska, pow. Przeworsk, stan. 1. Popielnica z grobu nr 18
Abb. 2. Grzęska, Kreis Przeworsk, Fst. 1. Urne aus dem Grab Nr. 18
Рис. 2. Гженска, пов. Пшеворск, пам. 1. Урна из погребения № 18

gładkie, w domieszce tłuczeń kamienny i ceramiczny (?); średnica dna 10,5 cm; brzuśca 25,5 cm, wylewu 20 cm, wysokość 21,4 cm (ryc. 2).

Grób 19

Małe, grubościenne naczynie o słabo zaznaczonym dwustożkowatym brzuścu i prawie cylindrycznej szyjce; powierzchnie szarobrunatne, gładkie, w domieszce tłuczeń kamienny i ceramiczny (?); średnica dna 9,3 cm, brzuśca 16,6 cm, wylewu 15,3 cm, wysokość 15,4 cm (ryc. 3).

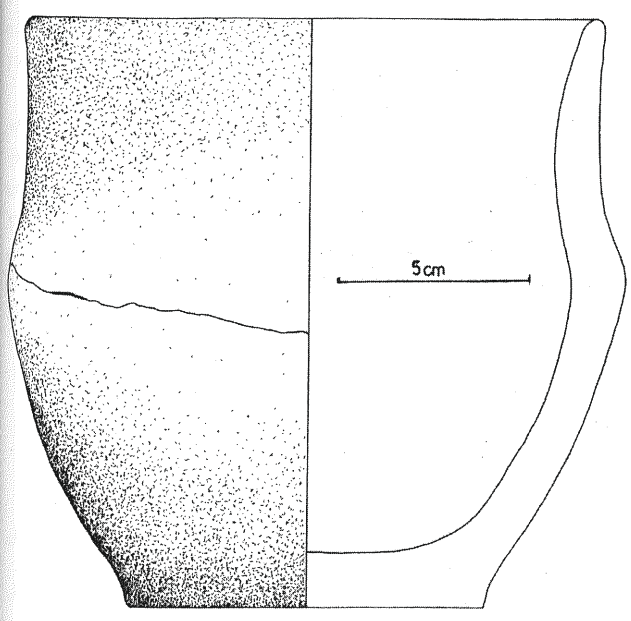

Ryc. 3. Grzęska, pow. Przeworsk, stan. 1. Popielnica z grobu nr 19
Abb. 3. Grzęska, Kreis Przeworsk, Fst. 1. Urne aus dem Grab Nr. 19
Рис. 3. Гженска, пов. Пшеворск, пам. 1. Урна из погребения № 19

Grób 20

Zachowane we fragmentach naczynie wazowate z nisko umieszczonym, dwustożkowatym brzuścem i i wysoką, stożkowatą szyjką, wylew lekko rozchylony; w środkowej części (na największej wydętości) brzuśca bogaty ornament składający się z poziomego rzędu dołków stempelkowych (?), pod którym występują nieregularne ukośne kreski, rozmieszczone w naprzemianległych grupach, między nimi w 4 (?) miejscach ślady po niewielkich uszkach poziomo przekłutych (na maksymalne wydętości brzuśca) występującymi parami (w odległość od siebie o około 5–6 cm), przy których zasadniczy wątek ornamentu jest przerwany grupą dołków w układzie trójkąta skierowanego wierzchołkiem do dołu (podstawa przylega do poziomego rzędu dołków); powierzchnie szarobrunatne, gładkie, w domieszce tłuczeń kamienny z widocznymi ziarnami miki; średnica dna 10 cm, brzuśca 25,5 cm, wylewu 20,3 cm, wysokość 21 cm (ryc. 4).

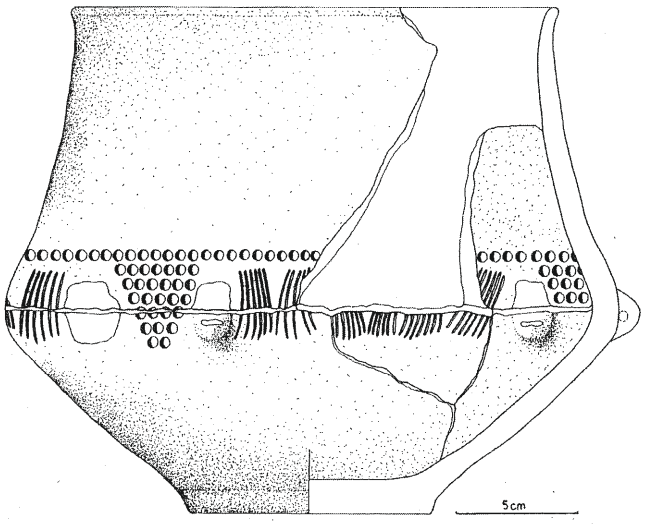

Ryc. 4. Grzęska, pow. Przeworsk, stan. 1. Popielnica z grobu nr 20
Abb. 4. Grzęska, Kreis Przeworsk, Fst. 1. Urne aus dem Grab Nr. 20
Рис. 4. Гженска, пов. Пшеворск, пам. 1. Урна из погребения № 20

Grób 21

Zalegał on w czystym piasku na głębokości około 30 cm (strop) od pierwotnej powierzchni, która w tym miejscu została przykryta około 40 cm nadkładem piasku z wykopanego w sąsiedztwie niewielkiego rowu. Warstwa nasypowa była wyraźnie jaśniejsza. Zarysów jamy grobowej nie udało się zarejestrować (nie były czytelne w niewielkim wkopie).

Inwentarz: Asymetryczna popielnica o baniastym brzuścu i prostym wylewie, górna część naczynia nachylona do wnętrza, dno jednostronnie wyodrębnione; powierzchnie brunatne, gładkie i lekko szorstkie, w domieszce tłuczeń kamienny i ceramiczny; średnica dna 10,5 cm, brzuśca 21,5 cm, wylewu 18 cm, wysokość 21,8 cm (ryc. 5).

Cztery nowo odkryte groby charakteryzują się bardzo ubogim inwentarzem, ograniczonym tylko do glinianych popielnic. Trzy z nich to naczynia niezdobione o prostych formach. Jedynie popielnica z grobu nr 20 posiada ornament, ale za to o rozbudowanych wątkach. W zakresie technologii wykonania naczyń nie można wskazać na żadne rozbieżności w stosunku do reżimów wykonywania ceramiki w tarnobrzeskiej kulturze łużyckiej. Reprezentują one bowiem grupę najbardziej rozpowszechnioną (ceramika gładkościenna o brunatnych i szarobrunatnych powierzchniach).

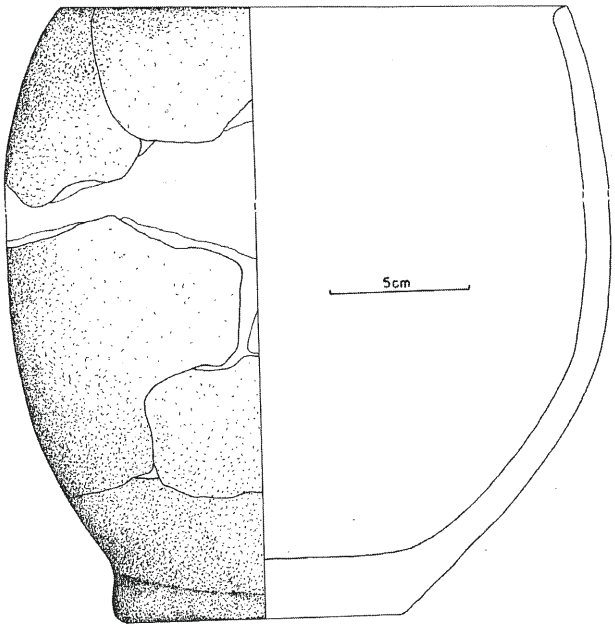

Ryc. 5. Grzęska, pow. Przeworsk, stan. 1. Popielnica z grobu nr 21
Abb. 5. Grzęska, Kreis Przeworsk, Fst. 1. Urne aus dem Grab Nr. 21
Рис. 5. Гженска, пов. Пшеворск, пам. 1. Урна из погребения № 21

Naczynie dwustożkowate z grobu 18 (ryc. 2) można odnosić do waz typu I/1/a wg klasyfikacji Kazimierza Moskwy (1976, s. 62) lub typu 22 wg Marcina S. Przybyły (2003, s. 35), datowanego raczej na schyłkową fazę rozwoju tarnobrzeskiej kultury łużyckiej. Dobre analogie znajdujemy na takich cmentarzyskach jak Trzęsówka (K. Moskwa 1971, tabl. XXVI, 7; XXXV, 6) i Kosin (J. Miśkiewicz, T. Węgrzynowicz 1974, tabl. V, 6). Warto podkreślić, że podobne naczynie pochodzi z wcześniejszych badań na cmentarzysku w Grzęsce (K. Moskwa 1976, ryc. 24c).

Dla naczynia o baniastym brzuścu z grobu nr 21 (ryc. 5) można wskazać podobne analogie – np. cmentarzysko w Trzęsówce (K. Moskwa 1971, tabl. I, 8; IV, 5; VI, 8; XII, 4, 10; XIII, 15, XXVII, 6; XXXVII, 6), Krzemienicy (E. Szarek-Waszkowska 1974, tabl. I, 8), Paluchach (A. Kostek 2002, ryc. 13f). Formalnie reprezentuje ono grupę garnków typu II/1/a (K. Moskwa 1976, s. 55), uznawanych za typowe dla schyłku epoki brązu i wczesnej epoki żelaza.

Małe naczynie z grobu 19 (ryc. 3) nie ma precyzyjnego odpowiednika w funkcjonujących w literaturze typologiach. Najbardziej jest zbliżone do waz typu I/2 wg Kazimierza Moskwy (1976, s. 64–65; brak możliwości precyzyjnych określeń na bardziej szczegółowym poziomie, tj. odmian) lub typu 26 wg Marcina S. Przybyły (2003, s. 36). W obydwu przypadkach można mówić o chronologii w granicach schyłku epoki brązu i wczesnej epoki żelaza.

Stosunkowo najwięcej można powiedzieć o bogato ornamentowanej wazie z grobu nr 20 (ryc. 4). Formalnie odpowiada ona typowi 16 wg Marcina S. Przybyły (2003, s. 34), odnoszonemu raczej do II fazy rozwojowej tarnobrzeskiej kultury łużyckiej. Jest najbliższa typowi III/3 wg Kazimierza Moskwy (1976, s. 70), przyporządkowanemu jednak fazie III. Identycznego wątku ornamentacyjnego nie można wprawdzie wskazać, ale jego poszczególne elementy (motywy zdobnicze) znajdują wiele analogii. Dotyczy to zarówno dołków w układzie trójkątów (E. Szarek, Waszkowska 1975, tabl. XXII, 8; S. Czopek 2001, tabl. LXXVIII, 1; 2004, tabl. XLIII, 2), jak i najczęściej spotykanego ornamentu ukośnych, rytych kresek (np. S. Czopek 2004, tabl. XIV, 1, 2). Natomiast dołki w układzie poziomej linii na granicy szyjki i brzuśca nie są wątkiem typowym dla materiałów tarnobrzeskiej kultury łużyckiej.

Wszystkie scharakteryzowane wyżej naczynia wydają się reprezentować dość zwarty chronologicznie zestaw źródeł. Ich cechy, na podstawie analogii, wyraźnie wskazują na datowanie w obrębie najmłodszej, III fazy tarnobrzeskiej kultury łużyckiej, a więc zgodnie z wcześniej przyjmowanym datowaniem całego cmentarzyska. Ubóstwo inwentarzy, ograniczonych wyłącznie do popielnic, posiada analogie we wcześniejszych grobach z tego stanowiska. Odkrycie ich w jednym miejscu, w niewielkiej odległości od siebie pokazuje także, że w tym przypadku mamy do czynienia z typowym dla tej kultury skupiskiem grobów w obrębie nekropoli.

Odkryte w 2008 roku materiały uzupełniają dotychczasową bazę źródłową o cmentarzysku w Grzęsce. Najważniejsze jednak jest w tym przypadku dokładne zlokalizowanie kolejnej nekropoli i możliwość szczegółowych obserwacji geomorfologicznych. Ze względu na potrzebę zabezpieczenia stanowiska (zwłaszcza w kontekście narażonej na zniszczenie skarpy, w której doszło do przypadkowych odkryć) planowane są systematyczne badania wykopaliskowe.

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

Czopek S.
1996 *Grupa tarnobrzeska nad środkowym sanem i dolnym Wisłokiem. Studium osadniczo-kulturowe*, Rzeszów.
2001 *Pysznica, pow. Stalowa Wola, stanowisko 1 – cmentarzysko ciałopalne z przełomu epok brązu i żelaza*, Rzeszów.
2004 *Cmentarzysko ciałopalne z wczesnej epoki żelaza w Knapach*, Rzeszów.

Kostek A.
2002 *Cmentarzysko w Paluchach, pow. Przeworsk. Dotychczasowe badania*, [w:] Gedl M. (red.), *Wielkie cmentarzyska z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza*, Warszawa 2002, s. 313–337.

Miśkiewicz J., Węgrzynowicz T.
1974 *Cmentarzysko kultury łużyckiej z Kosina, pow. Kraśnik*, „WA", t. 38, s. 131–204.

Moskwa K.
1971 *Późnołużyckie cmentarzysko w Trzęsówce, pow. Kolbuszowa*, „MSROA za rok 1967", s. 9–98.
1976 *Kultura łużycka w południowo-wschodniej Polsce*, Rzeszów.

Przybyła M. S.
2003 *Uwagi o chronologii ceramiki grupy tarnobrzeskiej*, „MSROA", t. 24, s. 27–54.

Szarek-Waszkowska E.
1975 *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Krzemienicy pow. Mielec*, „MSROA za lata 1970–1972", s. 3–51.

Sylwester Czopek, Anna Pawelec

Neue Angaben über das Gräberfeld der Tarnobrzeg Kultur in Grzęska, Kreis Przeworsk

Zusammenfassung

In diesem Beitrag wird über die konservatorischen Maßnahmen berichtet, die im Februar 2008 getroffen wurden. Die archäologischen Arbeiten wurden wegen der Meldungen über eine zufällige Entdeckung der Brandgräber in der Ortschaft Grzęska unternommen. Während der durchgeführten Ortsbegehung stellte man auf dem Gräberfeld der Tarnobrzeg Gruppe, das 1935 von Tadeusz Sulimirski archäologisch erforscht wurde, weitere Gräber fest. Man erwarb somit sehr wichtige Informationen über die Lage der Fundstelle (Abb.1), die bisher nur annähernd lokalisiert wurde. Man gewann das Fundmaterial aus 4 Urnengräbern (Abb. 2–5), die man auf die jüngste, früheisenzeitliche (III) Phase der Tarnobrzeg Gruppe beziehen kann. Damit wurde die früher bestimmte Chronologie bestätigt.

Сыльвэстэр Чопэк, Анна Павэлец

Новые данные о могильнике тарнобжегской лужицкой культуры в Гженске, пов. Пшеворск

Резюме

В сообщении представлены результаты консерваторской деятельности, в феврале 2008 года. Работы обусловлены известием о случайно открытых погребениях с трупосожжением в местности Гженска. В ходе обследования территории подтверждено, что выявлены очередные погребения на могильнике тарнобжегской лужицкой культуры, раскопки на котором велись Тадеушом Сулимирским еще в 1935 году. При этом получена очень важная информация о расположении памятника (рис. 1), имеющего до настоящего времени лишь приблизительную локализацию. Обнаружен материал из 4 урновых погребений (рис. 2–5), которые есть основания относить к наиболее поздней (III) фазе тарнобжегской лужицкой культуры, приходящейся на эпоху раннего железа. Тем самым подтверждена ранее установленная хронология.